

FORTKA (73) *sb f*

fortka (72), **chwortka** (1) *Calep.*

o *pochylone*, a *jasne*.

sg N fórtka (21). ◊ *G* fórtki (9). ◊ *D* fórtce (2). ◊ *A* fórtkę (16). ◊ *I* fórtką (7). ◊ *L* fórtce (1).
◊ *pl N* fórtki (2). ◊ *G* fórtke (1). ◊ *A* fórtki (8). ◊ *I* fórtkami (1) *RejPs*, fórtki (1) *GórnDworz*. ◊ *L*
fórtkach (2). ◊ *V* fórtki (2).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

Dem. od „forta”; *portula Calep*, *Cn (73)* : Portula – Drżwiczki, chwortka. *Calep* 824a.

1. *Wejście, przejście, drzwi do budynku, w ogrodzeniu, w murach miejskich; fores, ianua, porta Vulg; ostium PolAnt (65)* : *RejPs* 146v; do domu Pánłkiego s tą ochotą idź miano/ Abychmy tám przyźedłzy imię iego chwalili/ W fortkách Ierolimfskich nogi łwe poštawili *LubPs* cc3; wšytcy ludzie rycerfcy zućiekáli/ y wyłzli z miáltá wnocy fortką/ którą była miedzy dwiemá mury blisko ogrodu Krolewfskiego *BibRadz Ier* 52/7; zámknąwłzy drzwi v řadu/ wyłzły drugą fortką/ áby iey przyniołły to co była rofkazała *BibRadz Dan* 13/18, *Tob* 11/9; Wierę Pan iest ná thym mieyfcu/ á iam niewiedzyał/ łtráfzliwe to mieyfcu/ tu iest dom Boży á fortká niebieska *BielKron* 14v; Ieden dziw był thego kościołá/ iz iedną máłą fortką był do niego przyłtęp *BielKron* 274; Ciągnął Krol do Kijowá dobył go przez oblężenie/ iádąc w miałto vderzył mieczem w fortkę (którą oni złotą zwáli) áż do połowice przeciał ná pámięć wieczną *BielKron* 343, 164v [2 r.], 251v; *RejAp* 62; przeciwko tey wieży/ łtámtey drugiey łtrony/ była forthká/ s kthorey w ciáfną vliczkę było wchodzenie *GórnDworz* T6v, T7; przyźedł Pan Iezus thákiez przez zámknione fortki/ á łtánąwłzy miedzy nimi/ rzekł: Pokoy wam. *RejPos* 118; A był thez niektory żebrak/ imieniem Łázarz/ kthory leżał v fortki iego *RejPos* 161, 6v, 117v, 135v, 181v, 193 (11); Abowiem piłmo łwięte powieda/ łzczęłliwy to człowiek ktory czuyno łtoi v fortki twoiey/ áby nie przyźedł możnieyłzy á nie pobrał dobrá iego. *RejZwierc* 171; gdy czeladz domowa vłyłzálá ono wołanie w řadu/ przybieżeli poboczną fortką chcąc widzieć co by łię iey przydáło. *BudBib Dan* 13/26, *Tob* 11/9, *Dan* 13/18.

Zestawienia: »Fortka łwiętej Anny« (1): Tegoz tez roku ogień wielką łzkodę poczynił w Krákwie okołó Kolleium/ gdzye od fortki S. Anny ogień wyłzedł. *BielKron* 419v.

»Złota Fortka« (2): vłtáwił tákowe Miłóściwe láto w Rzymie v Złotey fortki/ iz ktokolwiek ono mieyfcu łwięte wełtu lat náwiedził/ y pieniędzy przyniołł [...] áby tzłowiek thákowy wšyłtkich grzechow odpufztzenie otrzymał *KrowObr* 78v, 79.

W przen (3) : A ták wy fortki zdawná mocnie zámknione otwárzayćie łie/ á podnołćie mocnołci łwoie/ ábowiem teraz iuz kwam połtępuie krol chwały włfelyákiey. *RejPs* 34v, 35.

Wyrażenie: »niebieska fortka« (1): kazał [...] A izby łie nyebyełkye fortki otworzyły. Y wnet tám hoynye Mánná yáko dełłcz pádálá *LubPs* R6v.

Przen (24) :

a) *Dostęp, przejście, wstęp* (23) : *RejPs* 174; *LubPs* aa3v; Wnidźmyłz w imię Bożé pod ten Krzyż/ w tę wieżę/ nie przez okno/ ále przez fórtkę/ którą nam łam Pan Kryłtus/ przez Krzełł łwięty otworzył *OrzQuin* M4v; O nie łamże tylko kálácelz náłz miły Pánie do tych fortke náłzych/ kołácą ná nas łrodze Prorocy łwięći twoi/ kołácą Apołtołowie y Męczennicy twoi *RejAp* 45v.

fortka do czego (1): nákoniec będye mu zámkniona fortká do onego niefkończonego miłofierdzia wdzięcznego oblubieńcá iego *RejPos* 342v.

Zwroty: »zamykać fortkę; jest zamkniona fortka [komu]« [szyk zmienny] (1; 4): Biedá wam náuczonym w zakonie/ iż zamykacie fortki kroleństwá niebieskiego ludowi moiemu *RejPos* 338v, 241v, 342v, 356v.

»otworzyć fortkę; fortka jest otworzona [komu]« [szyk zmienny] (7; 5): otworz nam miłofciwie fortkę wśley laski a íprawiedliwofci ktorąbychmy mogli bezpiecznie wchodzie po drogach oczekawaiącego zbawienia náłlego *RejPs* 174v; *LubPs* aa3v; otworzyłz mu tę márnym grzechem zámknioną fortkę íwoię *RejAp* 46, 44, 138, 158; *RejPos* 181v, 239, 343, 343v, 351v; A íkoro vmrzełz iuż fobie do káždego pokoju/ do káždego bępieczeńśthwá/ y do káždey rofkołzy fortkę otworzyłz. *RejZwierc* 168v.

Wyrażenia: »ciasna fortka« = *angusta porta Vulg* (7): Do nieba barzo ífyroko Ktęmu barzo ćziafná ffortka Trzeba tam ćziafnego brzuchka *RejKup* r4v; Stáraycie íię ábyście wełzli ćiafną fortką/ bo powiedam cí wam żeć ich wiele będa wnidz chćieli ále nie będa mogli, *BibRadz Luc* 13/24; *WujNT Luc* 13/24, s. 253 [3 r.], Yyyyy3v.

Szeregi: »drzwi a fortka« (1): żadny niewie gdy Pan záołátác będye raczył thym íwięthym przyfcieim íwoim/ do drzwi á do fortki ieg°. *RejPos* 345.

»fortka a przystęp« (1): A toć íą ty klucze ktoremi nam zamykáią y odmykáią fortkę á przyftęp do Páná náłzego *RejPos* 119.

b) Metonimicznie: miasto (1) :

fortka u czego (1): ábowyemeś ty nád ine miáftá/ obrał fobie fortki vmiáftá Syon y wielkąś wśłedy onich ílawę vczynił. *RejPs* 128v.

2. Ujście, otwór (7) :

a. Ujście macicy (4) :

Wyrażenia: »fortka niska« [szyk 1 : 1] (2): czopek vcziń á wlož gi na nocz tham do macicze wnifką fortkę/ á then czopek y poczęcie rychłe íprawuie. *FalZioł* I 22b, I 30b.

»fortka wychodzenia płodu« (1): mazać zawśze przerzeczonemi oleyki [...] Dymiona/ biodri/ krzyże/ y około fortki [otworu *SienHerb* 446b] wychodzenia płodu *FalZioł* V 19d.

Szereg: »prog albo fortka« (1): Ieśtliby ręki w niewiaftę w prawić nie mogła/ tedy iako może tę ftronę kthorą dziecę bliżey prog u albo fortki leży: ku wýłzciu nawodzić *FalZioł* V 23b.

b. Por w skórze (1) : Proch s korzenia tego ziela [...] rospuźcza á czyni łącznieyśze ku wýgnaniu thych wilkości/ Fortki przechodne w ćiele othwiera/ á potym wilkość tey wodnocielności wýgania. *FalZioł* I 113b.

c. Przewód oddechowy (1) : Czopki z mydła działać z weneckie⁸⁰ á do zadku wetknąć/ trzewa miękhczy y boleć gich leczy/ y ortki [!] [przechody *SienHerb* 173a] dichania rospřeźtrzenia, nieczyśtołci s ciała íciera. *FalZioł* I 142d.

d. Organ płciowy zwierzęcia (1) : owe íámołowki/ ábo nákarmienie kogo forthki/ kruká/ wilká/ y inych ímrodliwych á íprofnych rzeczy/ nic trefnego w íobie nie máią. *GórnDworz* T6v.

e. [Wpust żołądka:

Wyrażenie: »fortka żołądkowa«: A Galenus 9. Simpl. piŕze/ czegom ia doŕwiadczył/ zawięŕić ij ná ŕzyi temu który ma boleŕć w żołądku/ tak/ żeby Koral nád fortkę żołądkową wiŕiał á będzie vzdrowion od onéy boleŕci *UrządowHerb 409b (Linde).*]

Synonimy: 1. brama, brona, drzwi, porta, wrota; 2. otwor, przechod.

AK